הרב יוסף שפרונג
ראש בית מדרש גבוה להלכה ורפואה

הנהגת כהן בספק טומאת מת

אסור מן התורה לכהן להיטמא למת, ובכלל זה להיכנס לאוהל המת או לשהות בו. ואין האיסור מצומצם לחדר שהמת בתוכו, אלא הטומאה נמשכת גם לחדרים הפתוחים אליו, ואפילו לחדרים רבים הפתוחים זה לזה. ועוד יש לדון, אף כשדלת חדר המת סגורה, במקומות שהמת עתיד לעבור בהם בדרכו החוצה, מדין סוף טומאה לצאת (רמב״ם, הלכות אבל פרק ג הלכות א, ג; שולחן ערוך יורה דעה סימן שסט סעיף א וסימן שעא סעיפים א, ד).

דינים אלו מצויים ביותר בכניסה לבתי חולים, בין לצורך טיפול ובדיקה, בין לצורך ליווי חולה ובין לצורך ביקור חולים. וכן הם נוגעים לכהן המתגורר בבית אבות, כשנפטר אחד מדיירי הבניין. פעמים שהטומאה ידועה, ופעמים שאין לפנינו אלא חשש שמא יש מת בבניין; ואף כשידוע שיש בו מת, עדיין יש לעיין אם טומאתו מגיעה למקום הכהן, או שמא דלת סגורה חוצצת ביניהם.
משום כך בכל מקרה יש לברר את עצם מציאות הטומאה, את דרך התפשטותה, את שכיחותה ואת משך השהייה הצפוי; ולאחר מכן לדון אם הצורך שבשבילו מבקש הכהן להיכנס יש בו כדי להתיר כניסה באותה דרגת חשש.

ספק טומאה וספק איסור טומאת כהנים

נחלקו האחרונים אם הדין ספק טומאה ברשות הרבים טהור נאמר גם לעניין היתר כניסתו של כהן למקום שספק אם יש בו מת. במנחת חינוך (מצוה רסג אות יג) נקט שדין זה נוהג גם לעניין טומאת כהנים, וכן נקט בשו״ת אבן ישראל (חלק ט סימן קכד), וכן הובא בשם הגרי״ש אלישיב בציוני הלכה (אבלות, עמ׳ קמ ואילך).

אולם אחרונים אחרים חילקו בין הדין החל על האדם לעניין טומאה וטהרה, לבין האיסור המוטל על הכהן להיכנס למקום הטומאה. אף שבספק טומאה ברשות הרבים דנים אותו כטהור, אין בכך בהכרח היתר להכניס עצמו לספק איסור תורה. כן נקטו בשו״ת טוב טעם ודעת (מהדורה ג חלק ב סימן רלג), אבני נזר (יורה דעה סימן תסו), אחיעזר (חלק ג סימן סה), מרחשת (חלק א סימן ב), ומנחת שלמה (תנינא סימן ק אות ח).

נמצא שעצם ההסתמכות על ספק טומאה ברשות הרבים לעניין כניסת כהן לבית חולים שנויה במחלוקת. ואף לשיטת המקילים, יש להחמיר לכתחילה, ובמקום הצורך יש לדון

להקל בתנאים שנתבארו בדבריהם (קובץ תשובות חלק א סימן ק ; ציוני הלכה, אבלות, עמ' קמ ואילך). וכל זה במקום הנידון כרשות הרבים לעניין דיני ספק טומאה.

ספק במציאות המת וספק בהגעת טומאתו

תחילה יש להבחין בין מקום שאין ידוע אם יש בו מת, לבין מקום שיש בו מקור טומאה קבוע. בציוני הלכה (אבלות, עמ' קמב) הובא בשם הגריי"ש אלישיב שסתם בית חולים הוא בגדר מוחזק בטומאה, מחמת בנק האיברים שיש להניח שנמצא בו ; ורק כשידוע שחלק זה מבודד משאר בית החולים, והחשש שנותר הוא מחמת הנפטרים, יש לדון משום ספק טומאה ברשות הרבים. וכן אם חדר המתים או המכון הפתולוגי אינם מבודדים משאר המחלקות, הרי לפנינו מקור טומאה קבוע.

ומאידך גיסא, ידיעת מציאותו של מת בבניין אינה מוכיחה בכל מקרה שטומאה מן התורה מגיעה למקום הכהן. דלת סגורה חוצצת בפני הטומאה, כפי שנקטו נקודות הכסף (סימן שעא), חכמת אדם (כלל קנט סעיף ו), חזון איש (יורה דעה סימן רי ס"ק ד), ושבט הלוי (חלק ח סימן רנח). אמנם הט"ז (סימן שעא ס"ק ג) מחמיר בדלת התלויה בצירי ברזל המקבלים טומאה, אולם לדעת הפוסקים הנזכרים דלת זו חוצצת.

ולפיכך גם כשיש אזהרה לכהנים, ייתכן שעדיין יש ספק אם קיימת רציפות של פתחים פתוחים מן המת עד מקום הכהן. אלא שאין ללמוד מכך היתר כניסה, שכן עדיין יש לברר אם יש איסור מצד סוף טומאה לצאת, ואם הדלת המפרידה עתידה להיפתח בזמן שהיית הכהן.

דירוג שכיחות הטומאה לדעת הגר"נ קרליץ

בשם הגר"נ קרליץ נמסרה חלוקה בדין הכניסה לבית חולים על פי שכיחות הפטירות בו. בית חולים שנתברר שבממוצע יש בו נפטר אחד בשבוע, מותר לכהן להיכנס אליו לכתחילה. בית חולים שיש בו בממוצע חמישה נפטרים ויותר בשבוע, אסור לכהן להיכנס אליו עד שיברר שאין שם מת. ובבית חולים שיש בו בממוצע בין שניים לארבעה נפטרים בשבוע, נשאר הדבר בצריך עיון אם מותר להיכנס אליו לכתחילה.

הרי שבמדרגה הראשונה נתפרש היתר לכתחילה, ובמדרגה העליונה נתפרשה חובת בירור קודם הכניסה, ואילו במדרגת הביניים לא הוכרעה השאלה. כמו כן, האיסור בחמישה

נפטרים ומעלה אינו איסור כניסה אף לאחר בירור, אלא איסור כניסה בלא שיברר שאין שם מת.

ומבואר ששכיחות הפטירה נוגעת לעצם ההנהגה במקום שאין ידוע אם יש בו מת בשעת הכניסה. במקום שהפטירה אינה שכיחה כל כך, אין מחייבים את הכהן לחשוש לכך קודם כניסתו ; ומשהגיעה השכיחות לשיעור האמור, אין די באי הידיעה, ועליו לברר שאין שם מת.

אולם אין ללמוד מחלוקה זו היתר כשיש ידיעה על מת באותה שעה, או כשיש מקור טומאה קבוע שאינו מבודד. כמו כן, אין להסיק ממנה שיעור כללי של מיעוט המצוי לכל התורה, שהרי הדברים נמסרו לעניין מציאות הטומאה בבית חולים והנהגת הכהן בכניסתו אליו.

רוב שעות היממה ומשך השהייה

מלבד מספר הפטירות, יש לדון במשך הזמן שהטומאה מצויה בבית החולים. שכיחות הטומאה תלויה גם במשך הזמן שבין הפטירה לבין פינוי הנפטר מן המחלקה. ממילא מספר הפטירות לבדו אינו מתאר את כל מציאות החשש, ויש הבדל בין מקום שמפנים ממנו את הנפטר במהירות לבין מקום שבו הוא שוהה זמן רב.

בציוני הלכה (אבלות, עמ' קמא, קמד) הובא בשם הגריי"ש אלישיב שאם ידוע שברוב שעות היממה יש טומאה בבית החולים, אין להיכנס אליו שלא במקום סכנה. וכן כשהסיכוי להיעדר טומאה נמוך, אין לדון את הדבר כספק שהתירו בו. ואף שלא נתבררה בוודאות מציאות מת ברגע זה, אין אי הידיעה מצרפת את המקרה לגדר הספק שעליו נאמר ההיתר.

אולם גם בזה יש להבחין בין מציאות המת לבין הגעת הטומאה. בציוני הלכה (אבלות, עמ' קמב) הובא בשמו שאם גם כשיש מת, ברוב הזמן דלת סגורה חוצצת בינו לבין מקום הכהן, עדיין יש לדון משום ספק טומאה ברשות הרבים, במסגרת ההיתר שנתבאר שם. נמצא שיש לברר את מצב הטומאה במקום שאליו מבקש הכהן להגיע, ואין די בידיעה הכללית שבבית החולים יש מתים ברוב שעות היממה.

וכן יש לדון במשך השהייה המתוכנן. ייתכן שבשעת הכניסה אין ידוע על מת, ואף על פי כן השהייה לפרק זמן שידוע שבמהלכו תהיה טומאה אינה נכללת באותו היתר של ספק. כך הובא בשם הגריי"ש אלישיב בציוני הלכה (אבלות, עמ' קמו), וכן כתב בשו"ת משנה הלכות (חלק ד סימן קמו). ובשו"ת תשובות והנהגות (חלק א סימן תרעז) כתב שאף כשהמת בחדר

סגור, בשהייה ממושכת הדלת עתידה להיפתח כמה פעמים. נמצא שהבירור הנצרך אינו רק על רגע הכניסה, אלא גם על פרק הזמן שהכהן עתיד לשהות בו.

חובת הבירור וההסתמכות על חזקת חיים

בשו״ת תשורת ש״י (סימן תקנט) כתב להתיר כניסת כהן לבית חולים כשאין ידוע אם יש בו כעת מת, משום שרוב חולים לחיים ויש להם חזקת חיים. אולם כשאפשר לברר אם יש טומאה, יש לברר ואין לסמוך על החזקה. דבריו הובאו בשו״ת ציץ אליעזר (חלק טז סימן לג ס״ק ד), שצירף צדדי היתר נוספים.

וכן הובא בשם הגרי״ש אלישיב שכאשר אפשר לברר בקלות את מצב הטומאה חובה לעשות כן, ורק כשאין אפשרות לברר יש מקום להיתר שנמסר בשמו במקום הצורך (ציוני הלכה, אבלות, עמ׳ קמב; מדריך הכשרות גלאט, גיליון כה עמ׳ רעב).

אולם אין לסמוך על חזקת חיים בכל מציאות. בשו״ת מהר״ש ענגיל (חלק ג סימן כז) כתב שאין להתיר מחמת חזקת חי כאשר ידוע שיזדמן שם מת. ובשו״ת חלקת יעקב (יורה דעה סימן רטו) החמיר בחולה שאין בו סכנה בבית חולים שידוע שבכל יום יש בו מתים, והקל בנסיבות שדן בהן כשהרוב נכרים.

אף הבירור עצמו צריך שיהיה מכוון לכלל מקורות הטומאה. יש מקומות שבהם האזהרה מתייחסת לנפטרים בלבד ואינה כוללת נפלים, וכן יש פתרונות לבידוד הטומאה שאינם מוסכמים על כל הפוסקים. לפיכך היעדר אזהרה או אמירת איש צוות שאין בעיה אינם מייתרים את הבירור מה כלול במידע ומה טיב ההפרדה ההלכתית.

דרגת האיסור כשיש מת ודלתו סגורה

כשהמת בחדרו והפתחים המחברים בינו לבין הכהן פתוחים, הכרעת הפוסקים היא שהטומאה נמשכת מן התורה. ואף שבדברי הש״ך (סימן שעב ס״ק ב) משמע שחדר הפתוח למקום הטומאה אינו אלא מדרבנן, רבים מהאחרונים לא נקטו כן, ויש שפירשו את דבריו באופן אחר (מגן אברהם סימן שמג ס״ק ב; חכמת אדם כלל קנט סעיף ה; חתם סופר יורה דעה סימן שמ; משנה ברורה סימן קכו ס״ק יא וסימן קכח ס״ק ח).

ומכל מקום, יש מן הפוסקים שצירפו את שיטת הש״ך לצדדי היתר נוספים (ישועות יעקב אורח חיים סימן שמג ס״ק ב; שואל ומשיב מהדורה ג חלק ג סימן כו; מהר״ש ענגיל חלק ג

סימן כז). ואין ללמוד מצירופים אלו היתר העומד בפני עצמו בכל מקום שהטומאה נמשכת מחדר לחדר.

לעומת זאת, כשהדלת סגורה והחשש הוא מחמת סוף טומאה לצאת, נחלקו הפוסקים בעיקר דרגת האיסור. הש"ך (סימן שעב ס"ק ב) והבית מאיר (שם סעיף ב) נקטו שהוא מדרבנן, וכן משמע במשנה ברורה (סימן קכו ס"ק יא וסימן קכח ס"ק ח). ואילו המגן אברהם (סימן שמג ס"ק ב) כתב שהוא ספק בדין ויש להחמיר כדאורייתא, ובחכמת אדם (כלל קנט סעיף ח) פסק שהוא דאורייתא.

בטהרת הכהנים (מונק, עמ' לח) הובא בשם הגריי"ש אלישיב, הגר"נ קרליץ והגרח"פ שיינברג שיש לחוש לדעות שהוא מן התורה. ובשו"ת שבט הלוי (חלק ה סימן קפד) צידד לחלק בין פתח חדר המת לבין חדרים אחרים.

עוד יש חילוק בין המקום שהמת עצמו עתיד לעבור בו לבין חדר הפתוח לאותו מקום. הש"ך (סימן שעא ס"ק ח) אסר גם את האחרון, ובהעמק שאלה (שאילתא קג אות ז) הביא מחלוקת ראשונים בזה.

בציוני הלכה (אבלות, עמ' קנב עד קנד) הובא בשם הגריי"ש אלישיב שבמקום הצורך יש להקל בחדר הפתוח למקום שסוף טומאה לצאת, בצירוף שיטת הרשב"ש (סימן תרלד), שלא נאמר דין זה לעניין איסור טומאת כהנים, ושיטת הש"ך בעניין המשכת טומאה מחדר לחדר. ועוד הובאה בשמו הקלה בצירוף שיטת הרשב"ש כשמציאות הטומאה מסתברת אך אינה ודאית (ציוני הלכה, אבלות, עמ' קנה).

נמצאו כאן חילוקים בגוף הטומאה ובדרגת האיסור, מלבד שיעור הספק במציאות. ספק אם יש מת, ספק אם טומאתו מגיעה למקום הכהן, וחשש הנוגע רק לסוף טומאה לצאת, אינם נידונים בהכרח באותה מידה.

מידת הצורך וצמצום השהייה

לאחר בירור דרגת החשש יש לדון בצורך הכניסה. במקום חשש פיקוח נפש מותר להיכנס אף כשיש טומאה ודאית, ואין לעכב טיפול בהול לצורך בירורים. אבל חולה שאין בו סכנה אינו רשאי להיכנס למקום שטומאתו מן התורה ודאית מחמת עצם הצורך ברפואה. ובספק טומאה הובאו דעות המתירות לצורך טיפול חיוני שאין אפשרות לעשותו במקום אחר,

ודעות המחמירות שלא במקום חשש סכנה (ציוני הלכה, אבלות, עמ׳ קעז ; תשורת ש״י סימן תקנט ; ציץ אליעזר חלק טז סימן לג ; חלקת יעקב יורה דעה סימן רטו).

גם במקום מצווה אין היתר לכל ביקור שהוא. בשו״ת שבט הלוי (חלק ה סימן קפד) חילק בין צורך מצווה גמורה כשהחשש הוא מצד סוף טומאה לצאת, לבין חשש המשכת טומאת אוהל. ובמכתבו שנדפס במוריה (גיליון שסא עד שסג, עמ׳ קנב) הדגיש שהדיון הוא בביקור שיש בו קיום המצווה באמת, כגון תפילה ורחמים או דיבור המעודד ומחזק את החולה, ולא בכל ביקור כלשהו.

ואף כשהותרה הכניסה, יש למעט במשך השהייה ולהשתדל בסגירת הדלתות החוצצות בפני הטומאה (שבט הלוי חלק ה סימן קפד ; קובץ מבית לוי, ענייני יורה דעה, עמ׳ שצ, שצא ; ציוני הלכה, אבלות, עמ׳ קמו).

אלא שצמצום השהייה אינו מחייב לצאת דווקא בשעה שהיציאה כרוכה בטומאה חמורה יותר. בטהרת הכהנים (מונק, עמ׳ לב) הובא בשם הגר״נ קרליץ שאם ספק אם הטומאה מגיעה למקום הכהן, ואילו היציאה כרוכה במעבר במקום שטומאתו ודאית, עליו להישאר במקום הספק. ומאידך גיסא, כשנמצא במקום הטומאה וההסתגרות בחדר אינה מבטיחה הפרדה עד פינוי המת, הובא בשמו שיש לצאת מן הבניין אף שהיציאה אורכת יותר זמן (טהרת הכהנים, עמ׳ נד).

העולה מן הדברים, שהנהגת הכהן נקבעת מתוך צירוף כמה בירורים: עצם מציאותו של מקור טומאה, שכיחות הטומאה במקום, אפשרות הגעתה למקום הכהן, משך השהייה המתוכנן, אפשרות הבירור ומידת הצורך בכניסה. בכל אחד מאלו יש כדי לשנות את גדר השאלה, ורק לאחר בירורם יש לדון אם המקרה בכלל ההיתר שנאמר בספק, או בכלל החששות שהצריכו בהם בירור או הימנעות מכניסה.